

אייכמן בניו-יורק

מ. מושקאט

משפט אייכמן עורר, כידוע, הד רב ברחבי העולם מכמה טעמים; בגלל נסיבות לכידתו של הפושע, בירור העניין במועצת הביטחון, העמדתו של הנאשם לדין במדינת היהודים, וכו'. ההד העולמי של המשפט גרם גם להגברת ההתעניינות בקורות השואה ובעיותיה בכלל, לאחר שנים של נטייה לשכחה ולהשכיחה.

אם כי לא מעט כבר נחקרה תקופת השואה, נשמעת בכל זאת מדי פעם בפעם מחדש, בעיקר מצד הדור החדש, השאלה: האמנם מלבד הרוצחים לא נושאים באחריות, במידה זו או אחרת, לשואה ולחוסר ההצלה בהקף רחב גם אלה שגילו אדישות למן צעדיהם הראשונים של הנאצים בזירה הלאומית והבינלאומית, כלומר אותן המדינות שלחמו בהיטלר רק כשהן הותקפו ישירות, וכן המדינות הנייטרליות, התנועות, המפלגות והכנסיות השונות?

תמיהה זו מצאה, כידוע, בין השאר את ביטויה גם במחזהו של רולף הוכהוט, "ממלא המקום" (Der Stellvertreter), המכיל התקפה על האפיפיור פיוס ה-XII בשל שתירתו נוכח מעשי ההשמדה. הפולמוס שהתעורר סביב המחזה הזה¹, וכן מאמרים רבים שחוזרים על טענות דומות לגבי גורמים חשובים אחרים, מוכיחים שיש בחוגים שונים עניין בחישוב כל האספקטים של אותה הבעיה. עם זאת יש לציין, שבספרות ההגות, בספרות הרצינית בכלל, נזהרים מפסקנות והכללות ונוקטים באינדיווידואליזציה אף כלפי העם הגרמני בכללו, על אחת כמה וכמה כלפי עמים אחרים, בבעיית הקוויזלינגים שפעלו בתוכם.

מן הכלל הזה יוצאת הסופרת האנא ארנדט בעמדתה הפאראדוקסאלית כלפי העם היהודי השכול – עמדה הדומה לזו שבסיפור המפורסם של גוגול על הנרצחים שרצחו את עצמם... לפי הגב' ארנדט נושאים, כביכול, היהודים בעצמם באחריות לגורלם הטראגי תחת שלטון הנאצים. בסידרת מאמריה, שהופיעו על דפי כתב-העת "ניו-יורקר" וקובצו אחר-כך כמעט ללא שינויים בספר "אייכמן בירושלים"², הגיעה היא למעשה למסקנה, שהעם היהודי היה עם של "משתפי פעולה" עם השלטון הנאצי, ושהשלטון הזה השתמש במוסדות היהודיים ובמנהיגיהם כבמכשיר לביצוע "הפיתרון הסופי".

מקורות הדו"ח

למותר להדגיש, שאם מישהו לוקח עליו את המשימה הקשה של בחירת אחריותו של העם היהודי לגורלו בימי שלטון הנאצים, אסור לו להסתפק במספר הערות שוליים על משפט של פושע אחד, ולו הפושע הגדול ביותר, אלא עליו ללמוד כל מה שניתן ללמוד גם מן המקורות היהודיים. הכוונה היא למקורות, שנכתבו ברובם בידיש ובעברית בידי מאות ואלפים מבין שרידי השואה, וגם בידי אלה שניספו לאחר שכתבו מה שכתבו, בכלל זה פרוטוקולים משיבות מנהיגי תנועות

¹ ראה, למשל, את דבריו של אמיי "Die Zeit" מ-15 במרס 1963, וכן דבר של הוכהוט ב"Die Welt" שבשנה זו, מס' 82.
² "Eichmann in Jerusalem", Report on the Banality of Evil by Hannah Arendt, The Vicking Press, New York, 1963

המרי, קולות קוראים אל העולם החופשי ואל היהודים בעולם ההוא, וכן פרוטוקולים משיבות מועצות היהודים (יודנראטים) ומוסדרות אחרים, הן אלה שעמדו במגע עם הגרמנים, הן אלה שנמנעו מלבוא במגע עמהם.

הרשימה הביבליוגרפית, אשר מופיעה בספר של הגב' ארנדט, אינה כוללת את החומר הזה, וכמו-כן אינה כוללת את הספרות הענפה על הבעייה המדוברת, שהופיעה בפולנית, בהונגרית ובשפות של שאר העמים, שבתוכם ישבו רוב הקרבנות ופעלו מנהיגיהם, תנועותיהם ומוסדותיהם. המחברת מסתפקת בספרות שפורסמה בגרמנית, באנגלית ובצרפתית ושדנה רק דרך אגב בשאלת עמידתם של המוני היהודים תחת הכיבוש הנאצי. זאת ועוד: הגב' ארנדט איננה מציינת בדיוק את המקומות של ציטוטיה והסתמכויותיה, וקשה לבדוק את נאמנותם כל אימת שמעוררים ספקות. כך, למשל, נוהגת היא במקור הישראלי היחידי שהיא משתמשת בו, במהדורה האנגלית של "ידיעות יד-ושם". אין ספק שאת הקו המנחה להשקפותיה לקחה המחברת מספרו של הילברג,³ בלי כל ניסיון להוסיף משהו מקורי משלה.

לא נעמוד כאן על החומר הרב שריכז הילברג בספרו³ ואשר נוגע לגזלת רכושם ודרכי השמדתם של יהודי אירופה, נעלה כאן רק את שתי הנחותיו הראשיות, שגם הן נוסחו ללא ידיעת המקורות היסודיים של תולדות היהודים בכלל ושל תולדותיהם בתקופת היטלר בפרט: (א) שהנאציזם הוא המשך טבעי, "נצחי" של האנטישמיות בכל הדורות, מימי קדם ועד ימינו אנו, זו שבאה במיוחד בעקבות פעולתה של הכנסיה הקאתולית; (ב) שהיהודים במשך כל תולדותיהם בגולה לא ידעו להתנגד לרדיפות, אלא קיבלו עליהם גזר-דין של כל שלטון, צייתו לרודפיהם ואף שיתפו פעולה עימם. נראה, שאין צורך להיות היסטוריון וסוציולוג מופלג, כדי להבין, שהאנטישמיות אינה תופעה "טבעית", ביולוגית, או גזירת הגורל הבלתי נמנעת, הפועלת משך דורות ללא שינוי, אלא שבכל תקופה ותקופה היה לה לאנטישמיות רקע מיוחד וצורות ספציפיות, והלכותיו ומעשיו של הנאציזם הם דווקא פרי התקופה המודרנית, תופעה ששורשיה החברתיים, הכלכליים, המדיניים, הפסיכולוגיים וכו' נעוצים בהתפתחות שונה לחלוטין מזו של ימי קדם, ימי הביניים והתקופות המאוחרות שקדמו לה.

לכאורה אין הגב' ארנדט מקבלת את הנחתו הבלתי-היסטורית הנ"ל של הילברג, שהרי היא מביעה את הדעה, שאת אייכמן היה צריך לדון למוות דווקא משום שהוא ייצג שיטה ללא תקדים, שאין לסובלה בתוך האנושות, שיטת גזירת דין השמדה על עמים בגלל היותם - כביכול - משוללי זכות לחיים (עמ' 243, 254) אך למעשה היא שותפה להשקפתו הנ"ל של הילברג, שהרי בתקופת 33 - 1938, תקופה של הכנה, תכנון וגיבוש הפשעים נגד האנושיות והשלום, רואה היא זמן של אנטישמיות מוגברת בלבד, זמן של אפשרות קיום כמעט נורמאלי תחת שלטון הנאצים, של הסתגלות היהודים לחוקי נירנברג, בקיצור - זמן של המשך לאנטישמיות המסורתית, "הטבעית", "הנצחית", שאתה אפשר "להסתדר".

הגב' ארנדט מבליטה את המגעים - "שיתוף הפעולה" - שקיימו באותה תקופה מוסדות יהודיים עם השלטון הנאצי, מגעים שהגיעו לשיאם כשהיהודים הפכו, לפי דעתה, ל"תליינים" של אחיהם. עם זאת אין היא מתעלמת מהעובדה, שאותו "שיתוף פעולה" בא כדי להציל רכוש יהודי מגרמניה וכדי לארגן את הגירתם של הצפויים להשמדה, כלומר מגעים הכרחיים לשם בריחה והצלה, ותוך

³ The Destruction of the European Jews, by Raoul Hilberg, Chicago, 1961

כך ממילא לשם חבלה במדיניות ההשמדה ובהכנות למלחמה. אף על פי כן מעלה ומדגישה היא דווקא את הצד השלילי שבשיתוף פעולה מוזר זה, ועוברת בשתיקה על העובדה שע"י המגעים האלה ניצלו ממוות אלפי בני אדם מציפורני חייט-הטרף הנאצית.

לעמידתם של בני העם היהודי בשטחי הכיבוש

בקלות דעת מזעזעת מנסחת היא את התיזה ההפכפכנית והאבסורדית, שהעם היהודי עצמו, על מנהיגיו והמוניו, הפך מכשיר לרצח אחים (עמ' 85, 86, 104, 109, 111 וכו'). כמו כן "קובעת" היא, שעמידתו של עם זה בכללותה הייתה מיוחדת במינה, יוצאת דופן, (טענה שממנה נודף ריח של גזענות – כנראה פרי לימודי המחברת אצל מורים נאציים), עמידה נבדלת איפוא מזו של עמים אחרים, וכל זאת למרות שידוע לה היטב, שלא היה שוני רב בין תגובת היהודים לבין תגובת לא-יהודים על גזירות הנאצים (עמ' 9) ושלא חסרו לוחמים יהודיים שתרמו תרומה רבה לניצחון על האויב הנאצי.

בהקשר זה ראוי לציין, שהגב' ארנדט מתעלמת לגמרי מהעובדה, שקרוב לשני מיליון יהודים לחמו בצבאות בעלות הברית בכל החזיתות, בכל הדרגות והתפקידים ושרבים מהם הפכו לגיבורים, ששמותיהם ופעולותיהם הקרביות – וגם בעורף – הפכו לנחלת ההיסטוריה הכלל-אנושית. היא גם מתעלמת לחלוטין מתרומת היהודים להתארגנות המחותרת הלוחמת כמעט בכל ארצות הכיבוש. לא ידועות לה העובדות, או היא עוברת עליהן בשתיקה, שדניאל מאיר, מנדס פראנס, ג'ורג' פוליצר, סאלומון זאק, ויהודים אחרים היו מראשי המייסדים של המחותרת בצרפת וכוחותיה החופשיים; שפאבל פינדר, בעל עבר "פועל-ציוני", הניח יסוד למחותרת השמאל הפולני ונאסטק מאטיביצקי היה בין ראשי המטה שלה; שיחידות שלמות של יהודים לחמו בשורות הפרטיזנים בברית-המועצות ועל אדמת פולין; שמרד גיטו וארשא, שלא היה היחיד בגיטאות, פתח למעשה את החזית למלחמה הגלויה בעורף האויב; שיהודים רבים עמדו בראש המחותרת במחנות-ריכוז ואף על יד המשרפות (אושוויץ, טרבלינקא). ראוי גם לציין, שהלוחמים היהודים התארגנו למאבקם בדרך כלל תוך הכרה מלאה, שדווקא הם המה הנאמנים ביותר למסורת עמם, למורשת הגבורה של המכבים, של אנשי ההגנה העצמית נגד הפורעים ברוסיה הצארית; למסורת הלוחמים והמתגוננים בימי כמיליניצקי ופטלורא, חלוצי מלחמות השחרור בארצות-הברית ובפולין, למסורת המהפכנים וחיילי השחרור בזמנים ובמקומות שונים.

העובדות החותכות הללו נעלמו מעיניה. לעומת זאת לא ידוע, מאין היא קלטה את ה"ידיעות" החסרות כל שחר בדבר הטלת תפקידי רצח על משטרות הגיטאות ועל צוותים יהודיים במחנות הריכוז, שהועסקו – כידוע – רק בשריפתן או קבורתן של גופות המומתים, וכן את הטענה על היות הרצח ההמוני במידה מכרעת פועל יוצא, כביכול, של המדיניות ה"קולאבוראציונית" של זקני הגיטאות ומועצותיהם (עמ' 85, 86), ושהללו רק המשיכו כביכול, בדרך "שיתוף הפעולה" שמלפני החורבן. אין לידיעות ולטענות אלה כל סמוכין – לא במשפט נירנברג, שפרסומי מסמכיו והליכיו צוינו ברשימה הביבליוגרפית שלה, לא במשפטים אחרים ולא במחקרים, שגם הם הוזכרו ברשימה זו.

לא כאן המקום להרחיב את הדיבור על "מועצות היהודים" בגיטאות ועל משטרת הגיטאות. זהו נושא שעדיין מחכה לחקירה מפורטת ומקיפה, אבל ראוי להדגיש, שאף המחקרים שכבר פורסמו, מוכיחים שב"ממשלות של מעין קוויזלינגים" הללו (עמ' 104), על כל הרע שלעתים

צמח מהן ללא כוונה תחילה, ולמרות המקרים של בגידה וניסיון להציל יחידים במחיר רבים – נעשה הכול תוך מסירות נפש רבה, כדי להקל את עול הגזירות, לאפשר הצלת נידונים, לפעול נגד הרעבה ומגיפות, וגם לתת יד למחירת הלוחמת.

המחברת פוסקת, שלו לא היו קיימים המוסדות הנ"ל והיה מתהווה תוהו-ובוהו בחיים היהודיים לא היה מספר הקרבנות גדול כל כך (עמ' 111). היא מתעלמת לחלוטין מן העובדה, שבשטחי ברית-המועצות, בהם לא הייתה קיימת זה שני דורות כמעט כל מנהיגות יהודית לאומית, נרצחה האוכלוסייה היהודית מיד עם פלישת הכובשים, מבלי שהיה זמן ליהודים שם להקים מוסדות עזרה והצלה כלשהם, ואף מבלי שהגרמנים הקימו שם "מועצות". היא גם עוברת בשתיקה על העובדה, שבשטחים אחרים של הכיבוש הנאצי הוקמו מחוץ ל"מועצות היהודים" מוסדות, שהודות לפעולתם ניצלו אלפים ונשמרו מכיליון נכסים תרבותיים יהודיים. מוסדות אלה, שלא היה להם כל קשר עם אנשי "המועצות", צמחו דווקא מתוך המנהיגות המסורתית של המפלגות, תנועות הנוער, מפעלי העזרה הסוציאלית וכו', שמלפני המלחמה. זאת ועוד. מה שנקרא "שיתוף פעולה" בין מוסדות יהודיים והנאצים, הרי היה לרוב דומה ל"שיתוף פעולה" שבין נשדד לשודד המכוון אקדח אל לבו, בין רוצח וקורבנו המחוסר כל אפשרות להתגונן. "שיתוף פעולה" כזה אינו נחשב, כמובן, על-ידי חוק כלשהו כסיוע לעבירה, היות וחסרה כל זיהות בין כוונתו של התוקף הפושע וכוונת הקרבן, גורם יסודי בקביעת שותפות בעבירה כלשהי. אגב, מן המפורסמות הוא, שרבים מחברי ה"מועצות" נעשו לחברים בהן בכפייה ובאלימות, מהם היו שהתאבדו או ערקו, כשנודעה להם האמת על מזימות הנאצים.

בדברנו על עמידתה של האוכלוסייה היהודית הנדונה למוות לפי תוכנית ממשלתית, חובה לחזור ולציין, שבזמן הגירושים ההמוניים וההוצאות להורג לא נבדלו תגובותיהם של היהודים מתגובות המגורשים והנידונים למוות מבין העמים אחרים. מאות אלפים חיילים סובייטיים, שבויי מלחמה, וכן כלואי מחנות ההשמדה מבין כל ארצות אירופה, הלכו כ"צאן לטבח". מאות אלפי פולנים מגורשים מהשטחים המערביים של פולין, שסופחו ל"רייך", ומחבל זאמושץ' (שהוכרז כשטח התיישבות גרמנית), קיבלו את הדין ללא כל התנגדות. כן לא גרמו לא אוראדור בצרפת ולא לידיצה בצ'כיה להרמת נס של מרד. תופעה זו מוסברת בדרך כלל כתוצאה של הרעבה, השפלה, הפחדה, שבירת המוראל, אלימות אכזרית, גרימת עינויים בלתי אנושיים עד לרצח גס. עם כל זאת ניתן להגיד, שאם איזושהי אוכלוסייה אזרחית מצאה די עוז בנפשה לעמוד – במידה נרחבת יחסית – נגד רוצחיה, הייתה זאת דווקא האוכלוסייה היהודית, כפי שהדבר בא לביטוי במרידות שבגיטאות ובמחנות.

דיוקנו הניו-יורקי של הפושע

בעיני הגב' ארנדט היה אייכמאן ראשית-כל "מוקיון", ועם זאת היא אומרת, שדמותו של אייכמאן היא כדמותם של מיליונים גרמנים אחרים (עמ' 253). ודאי, יש כאלה שרואים בגרמנים בכללם או בחלקם הרב רוצחים. אבל הגב' ארנדט מזהה משום מה רוצחים עם ליצנים, ומכאן – כנראה – התת-כותרת של ספרה "על הבאנאליות שברע", ורק לה פתרונים, כיצד אפשר לראות בהשמדת מיליונים, במלאכת שטן זו, קשר כלשהו עם תופעה "באנאלית", כלומר – לראות בכך דבר רגיל, נדוש, קלוש וקטנוני. נזכור, שבאנאליות מייחסת הגב' ארנדט לפושע שנידון על רצח המוני, לפושע שגם לפי דעתה היה בעל הכרה מוחלטת כי הטראנספורטים נועדו למקומות השמדה

(עמ' 89); שהיה לו תפקיד מרכזי בחיסול גזע שלם מעל האדמה (עמ' 254); שהוא נלחם באגף "המתון" של ה-אס-אס (עמ' 131) והיה מנצח על כל השילוחים בכיוון "מזרח" (עמ' 142). למרות כל אלה אין היא חוששת לשחררו מכל אחריות מעצם ביצוע הרציחות באותו "מזרח"; היא מקילה מאחריותו, אף שהיא קובעת בפירוש, שהוא עשה כמיטב יכולתו כדי לבצע את "הפתרון הסופי", (עמ' 130) למרות שהיא מציינת, שהיה יכול להשתחרר מתפקידו ללא כל תוצאות שליליות לעצמו (עמ' 86) אלא שחיפש להשתיק את מצפונו וגם "הצליח" להשתיקו, משנוכח שאין סביבו אף איש השולל את "הפיתרון הסופי" (עמ' 103).

בעת שהיא שרטטה את דיוקנו של "המוקיון-הרוצח", שכחה כנראה לגמרי שקוראיה ודאי יתמהו כשיקראו מצד אחד דברים מאשימים, ומצד שני – דברים סלחניים, אוהדים ממש, על גיבור סיפורו; שיבואו לידי מבוכה וישאלו: מה נכון כאן? היכן האמת? מהי הסיבה לסתירות האלה? למה כל הסגנון המטשטש הזה לגבי עובדות-לא-עובדות, ללא מתן לקורא הממוצע אפשרות לבדוק אותן? אולי לפסיכולוג פתרונות לתמיהות אלה. אך הסוציולוג, המשפטן, ההיסטוריון הכרח שיגיעו למסקנה, ששיטתה ומסקנותיה של הגב' ארנדט עלולות לשמש סיוע לניאו-נאציזם. אמנם היא מצהירה, שיש להילחם בנאציזם ולחשוף ללא ליאות את שרידיו החוסים בצל השלטון המערב-גרמני. אך מאידך היא "קובעת" – תוך הטענה שהיהודים עצמם היו הגורמים העיקריים להירצחם – שהרוצחים הנאציים לא היו אלא קצת ליצנים, קצת אנשי מצפון וקצת "ברגים" קטנים, ממלאי פקודות ומבצעי חוקים של ניתן היה להפירם; שהרי לדעתה יש להאמין לאייכמאן, שהיה איש ישר, על כל פנים מחוסר כל "מפלצתיות" (עמ' 49). ועוד היא "קובעת", שכל הרע, כל הפקודות הרצחניות, באו מהיטלר עצמו (עמ' 198) – בדיוק כפי שטוענים כל הנאשמים במשפטים נגד פושעי מלחמה.

בדומה לאחד א. זייצב, אשר בעת קבלת פנים חמימה שנערכה לבא-כוחו של קרופ במוסקווא, קיטרט על משפט אייכמאן על שהיהודים לא העמידו את גלובקה ואחרים מבין צמרת בון, וטען שהמשפט (שלפי דבריו נערך בתל-אביב ולא בירושלים...) היה מכוון רק לטהר את שלטונות מערב גרמניה⁴, כן מביעה גם ה. ארנדט את סברתה, שהקטגוריה לא חסכה מאמצים, כדי שלא לפגוע בממשלתו של אדנאואר (עמ' 105).

אין ספק, שדיוקנו של אייכמאן, כפי שהוא מתואר ע"י הגברת ארנדט, וכדוגמתו שאר פושעי המלחמה, התואם – לדבריה – את דמותם של מיליוני גרמנים (עמ' 253), ולעומתם תיאור היהודים כעוזרי התליינים – עשויה לטהר במידה לא מעטה את ה"איינזאצגרופן", את מפקדי מחנות הריכוז, את יחידות המשטרה והאס-אס, אותם "הישרים והתמימים", שלפי הגב' ארנדט לא היו יכולים לבצע את תוכניתם בלי עזרה פעילה מצד קורבנותיהם. אכן, זוהי תרומה מכובדת ביותר להשתקת מצפונם של הרוצחים ותומכיהם, גורם בלתי מבוטל לחיזוק דברי הסברתם והנמקתם של פושעי המלחמה הנעמדים לדין, של אלה האומרים שיש לשכוח את העבר ולשים קץ לכל ההליכים המשפטיים (שהרי לא ניתן להעמיד עם שלם לדין).

לעומת זאת האם אפשר לפקפק, שהקטגוריה והמשפט כולו הנחית מכה מהממת נוספת על פושעי המלחמה הנאציים למיניהם ולתנועת הניאו-נאציזם בכללה?

⁴ ראה: Neva, Leningrad No. 3/1962, p.159

על דפי "ידיעות יד-ושם" הובעה הדעה, ש"על ספסל הנאשמים בירושלים ישב מבחינה פיסית אייכמאן, ברם – כשם שכתב-האישום הוגש בשם מיליוני קרבנותיו של אייכמאן, כן היה הוא מכוון נגד מיליוני פושעים, שאייכמאן מייצגם ומסמלם, נגד המשטר שבשם פעל ועל ידו הוסמך לנצח על השמדת העם היהודי, ולהתרות ע"י כך בעמים אחרים שיידעו מה שצפוי להם, אם לא יקבלו את מרותו של הנאציזם"⁵.

דעתה זו, שאמיתותה אושרה קודם כל ע"י תגובות הזעם של נאצים שונים בגרמניה ואוהדיהם בארצות אחרות, עומדת בסתירה מוחלטת לטיעונם של זייצב ושל ארנדט, שהיועץ המשפטי נוהר, כביכול, מכל צעד שהיה עשוי להביא במבוכה אנשים מסוימים במערב גרמניה, מה גם ששמו של גלובקה הוזכר לא פעם במשפט. משפט אייכמאן גרם – לפי מקור גרמני מהימן – להעמקת ההכרה, שב"צלו של הנאשם עומדים אייכמאנים רבים", שבגרמניה פעלו מיליונים פושעים ו"בדמותו של אייכמאן אנו צריכים להבין את עצמנו". רק "עם תמורות פסיכולוגיות וחברתיות, עם השתחררות מכל מה שעשה את אייכמאן למפלצת, ועם ההכרה לאן הובילה המשמעת העיוורת, הקנאות הלאומנית והמסורת המיליטריסטית, אפשר יהיה לשנות את תכונות האומה, שאייכמאן מסמל"⁶.

על דפי כתב-עת זה הובעה הדעה, שברוב במקרים היו הפושעים אנשים חופשיים לגמרי מתכונות פאטאלוגיות אישיות, והיו "תקינים" בחברתם ומשפחתם, ועם זאת פעלו כשומרי תורת השנאה הגזעית וכמבצעי מצוות "רצח עמים" ללא שום סלידה, תוך אמון, שפעולתם מוצדקת לא רק כמילוי פקודות, אלא כשליחות לאומית עליונה, ואף אנושית; על כן יש להפעיל לגביהם את הדין בכל חומרתו⁷.

החלק הראשון של הדעה הנ"ל נתקבל גם על-ידי הגב' ארנדט (עמ' 253), אך אין כל ספק שספרה בכללותו ישמש – וכבר משמש – נשק נגד חלקה השני, לטובת הסנגוריה על פושעי מלחמה ולמען השמדת קרבנותיהם.

עדויות רקע ונקודות משפטיות

בכל המשפטים נגד פושעי המלחמה הנאציים – החל באלה שקדמו למשפטי נירנברג ועד לאלה שנערכים עוד היום – היה ונשאר קושי עיקרי זה, שרוב העדים לפשע ניספו, שאלה ששרדו בחיים, לא ידעו ולא יכלו לדעת הרבה על מעלליהם של הפושעים. לפיכך היה תמיד, ויש עד היום צורך בעדויות רקע ואקספרטיזות, וכמובן במסמכים ובמשתמע מחקירת שותפים לפשע, כדי להגיע לפרטים הנוגעים ישירות לנאשמים. ברור, ש"עדויות רקע" שימשו ומשמשים לעדים במידה זו או אחרת והזדמנות גם לפורקן מזכרונות הסבל והזוועות שעברו עליהם, והם נוטים לסטות מהבעיות הנוגעות לסעיפי כתב-האישום. אבל מכאן עד לטענת הגב' ארנדט, שעדותם הייתה מיותרת לגמרי, בלתי רלוואנטית, ולהתרשמותה שצורת גביית העדויות ע"י היועץ המשפטי מתחה את סבלנותם של השופטים עד קצה הגבול, קיים מרחק עצום. היא נוהגת גם בשרירות תוך מסירת תוכן העדויות. כבר דובר לעיל על שרירותה בניסוחים ודיווחים אחרים, על זלזולה באינטליגנציה של

⁵ ראה מאמרי ב"ידיעות יד-ושם", חוב' 28, עמ' 5.

⁶ W. Pleiderer, Eichmann und wir, "Stuttgarter Zeitung", Nr. 287, 13.XII.1961

⁷ "ידיעות יד-ושם", חוב' 28, עמ' 16.

הקורא, בכושר זכרונו וביכולתו להבחין בסתירותיה, המעוררות את השאלה: מתי האמת בפיה? בדרך זו היא נוהגת גם לגבי מספר נקודות הקשורות בהליכי המשפט בירושלים וההלכה המשפטית. הנה היא טוענת, שהמשפט בירושלים לא היה הוגן, היות ולא ניתן לנאשם ולסנגורו להביא עדים מסויימים מגרמניה, שעליהם איים היועץ המשפטי במאסר (עמ' 201), והרי ידוע, שמכל העדים הללו – במידה שהסכימו להעיד – ניגבו עדויותיהם בגרמניה ובאוסטריה כחוק. המחברת אינה שוללת עקרונית את סמכות הערכאה הישראלית, היא מעלה רק נימוקים משלה להצדקתה (עמ' 241, 243), אך עם זאת אומרת היא שישראל לא הייתה המקום המתאים לניהול המשפט. ואלה טענותיה: החומר הארכיוני הנמצא ברשומות של יד-ושם הוא דל; נראים לה כמשכנעים נימוקי מומחים מסוגו שליוסל רוגאט בדבר סמכותו של טריבונאל בינלאומי בנידון זה⁸; קשה היה למנוע כאן השפעה מזיקה מצד ממשלת ישראל על הקטגוריה (עמ' 105) ואגב, זו גם הפגינה לדעתה, אזלת יד וחוסר בקיאות בהצגת עיקרי הבעיות; פגם חמור היה בעובדת קיום משפט בישראל נגד גזענות, בשעה שהמערכת המשפטית שלה גדושה מומנטים גזעניים; ערכו של המשפט הופחת בגלל העובדה, שנקודת המוצא לכתב-האישום ולפסק-הדין שימשו "פשעים כלפי העם היהודי", שאין להם – כביכול כל יסוד במשפט הבינלאומי (עמ' 223, 252).

לא נעמוד כאן על בעיות הסמכות המשפטית, אשר לובנו ביתר בהירות בפסקי הדין, ואשר עליהם הובעה גם דעה ברורה בכתב-עת זה⁹. מעניין רק לציין, שהגב' ארנדט מנסה להסביר את מושג השטח לא פשוטו כמשמעו, כמרחב להפעלת ריבונות של מדינות, אלא כפי שניסו להסבירו הגיאופוליטיקאים הנאציים, אשר ראו, למשל בבראזיל או בפולין מקום של מרות גרמנית, הואיל ושם נמצא מיעוט גרמני גדול; כי הרי היא טוענת, שכל מקום בו חיים יהודים, הוא גם השטח "הפוליטי", שלגביו חל תוקפו של החוק הישראלי (עמ' 241). מסתבר, שהיא לא ירדה לעומקה של מחשבתה "המקורית" הזאת, שהרי אילו הייתה זו מתקבלת, ייתכן שהיה מקום להעמיד לדין כאן לא רק את כל רודפי היהודים באשר הם שם, אלא גם את אלה המוציאים עליהם לעז, לרבות לעז ודיבה בצורת הנוסחאות הכלולות ב"דו"ח" שלה על משפט אייכמאן.

אשר לתפיסת קורות השואה, עצם האנטישמיות וצידקת השאלות של הקטיגוריה: "מדוע לא התקוממתם?" "מדוע לא התגוננתם?" – אפשר כמובן לחלוק עליהן בפרט זה או אחר, וגם בישראל הובעו דעות¹⁰, שאינן תואמות בשלמות את העמדה שנקטה בכתב-האישום, או בעדויות שונות שהובאו על-ידי היועץ המשפטי לשם ליבון האנטישמיות והקשר בינה לבין האידאולוגיה הנאצית. אבל מי שמעלה השגות על כלל עמדתה של הקטגוריה, חייב לפחות להתאמץ להוכיחן, ולא להסתפק בבירורים סתמיים, כפי שעושה זאת הגב' ארנדט, מה גם שפסקי-הדין לא עברו על טיעוני הקטגוריה לסדר-היום, והיא גם מצאה הבנה רבה בין אנשי מקצוע יודעי משפט¹¹, בשעה שהגב' ארנדט, איננה מומחית למשפטים.

מה שנוגע למערכת המשפטית בישראל ברור הוא, שכמו בארצות אחרות כן ישנן גם בארצנו שרידים של הוראות, ששורשיהן הם בימי הביניים ואף בימי קדם. אולם העבודות

⁸ Rogat Yosel, The Eichmann Trial and the Rule of Law, Santa-Barbara, 1961

⁹ ראה מאמרי ב"ידיעות יד-ושם" מס' 27, עמ' 6.

¹⁰ ראה מאמרו של מושקט ב"גשר", חוב' מס' 63/4, עמ' 27; ראה מאמרו של בלומנטל ב"ידיעות יד-ושם" מס' 27, עמ' 8.
¹¹ ראה למשל: W.J. Ganshof van der Meersch, Justice et droit international penal, Journal des Tribunaux, No. 6/331, Bruxelles 1.X.1961 G.I.H.D. Draper, Int. Affairs, Vol. 38, No. 4, Oct. 1962, p. 484

הקודיפיקאציוניים אינן מוזנחות בארץ הזאת, ועוד לא נמצא שום מבקר, אף החריף ביותר, של חוקים דתיים, או חילוניים מיושנים בישראל, שהיה יכול להצביע עליהם, שהם עלולים לסכן קיום גזע זה או אחר, או למנוע יחס אנושי לגבי אדם כלשהו באשר הוא אדם. לפיכך יש להתייחס לטענה, שכאילו לא ראוי היה לנהל בישראל משפט נגד מגשימי הגזענות הנאצית, באשר החוק הישראלי כולל עקרונות דומים, כאל עלילה גסה ופוגעת ביותר.

מה שנוגע למושג "פשעים כלפי העם היהודי", תואם הוא בדיוק את המושג של "פשע השמדת עם", כפי שהוא הוגדר אחרי דיונים ממושכים באו"ם באמנה מ-1948¹². בית הדין הבינלאומי בהאג קבע, שאיסור ביצוע הפשע האחרון וחובת ענישתו משתמעים מהחוקים של כל האומות התרבותיות; יש איפוא לראות באמנה למניעתו וענישתו רק כינוס של הוראות, שיש להן זה מזמן תוקף בעולם כולו¹³. "פשע השמדת עם" הוא, כידוע, גם ביטוי לצורה ספציפית של פשעים נגד האנושיות¹⁴, שהוגדרו בחוקת בית-הדין הצבאי הבינלאומי (נספח לאמנת לונדון מ-8 באוגוסט 1945) בדבר ענישת פושעי המלחמה הנאציים הראשיים ואושרו על-ידי האו"ם.

קיימת כמובן ספציפיות במינוח החוק הישראלי, שבו כלולות – מטעמים לאומיים וטכניים-משפטיים – הגדרות הפשעים נגד האנושיות, "הפשעים כלפי העם היהודי" ו"פשע השמדת עם" גם יחד. אייכמאן הועמד לדין על פשעי מלחמה, פשעים נגד האנושיות ופשעים כלפי העם היהודי, שהוגדרו בהתאם להוראות של מסמכים חשובים בתחום המשפט הבינלאומי, ושתואמים את עקרונות היסוד של המשפט הבינלאומי¹⁵. היכן איפוא ישנו הפגם מבחינת המשפט הבינלאומי? רק לגבי ארנדט פתרונים.

הערות סיום

המבקרים והקוראים את ספרה של הגב' ארנדט עומדים קודם כל על העובדה, שאין לו כל ערך מדעי, שהוא בלתי מדויק ושופע הנחות וסברות חסרות שחר¹⁶. אמנם אפשר לענות על כך, שהגב' ארנדט לא התיימרה לכתוב ספר מדעי, אלא רק "דו"ח על משפט אייכמאן", אך קשה להשתחרר מהרושם שהדו"ח הזה הוכן כדוגמת רבי-המכר מהסוג הגרוע ביותר, שכוונת מחבריהם אינה אלא השגת פרסומת ורווח בלבד. ואכן, המחברת השיגה את המבוקש: היא זכתה לפופולאריות ואף להערצה בין נאצים, ניאו-נאצים ואנטישמיים למיניהם; הללו רואים בטענותיה וסברותיה חומר חשוב ביותר, העשוי להפחית מאחריותם הפלילית.

את ספרה קוראים גם השרידים הניצולים וקרוביהם, והם מתאמצים להבין; למה זה מצאה סופרת זו לנכון לירוק בפניהם ולשים ללעג את זכר הקרבנות הקדושים, שצאצאיהם עדיין נאבקים קשה במקומות רבים בעולם על שוויון זכויות אמיתי, ובמדינת ישראל – על בטחונה ועצמאותה?

¹² ראה גם מושקט, משפט נירנברג, יד-ושם, ירושלים 1961, מס' 67.

¹³ ICJ. Reports, 1951, p.3, (Reservations to the Convention of Genocide Case)

¹⁴ מ' מושקט, משפט נירנברג, עמ' 66.

¹⁵ S. Schwarzenleger, Current Legal Problems 1962, p.265

¹⁶ J. Robinson, Mrs. Arendt's Eichmann, Hadassah Magazine, June 1963, p.13; J. Robinson, A Report on the Evil of Banality, The Arendt Book, Facts, July-August 1963 vol. 25, No. 1, published by the Anti-Defamation League of Beni-Brith, New-York.

ייתכן, שתחת הרושם של ההד שעורר ספרה בין הניאו-נאצים, מצאה הגב' ארנדט לנכון להודיע בכתב-עת צנוע ומשולל הפצה ניכרת – שהיא לא הובנה כראוי, היות ומעולם לא חשבה שהעם היהודי נהג בימי המלחמה אחרת משנהגו בני עמים אחרים, ולא היה ברצונה להאשים בשיתוף-פעולה ובגידה את העם היהודי, כי אם את אחת מקבוצותיו הביורוקראטיות בלבד¹⁷.
ברם, עלינו לחזור ולקבוע, שללא כל תלות במניעיה וכוונותיה ובניגוד להצהרתה האנטי-נאצית של הגב' ארנדט, הפכו מסקנותיה בפרשת אייכמאן לנשק הרסני בידי אנשי התנועה הניאו-נאצית; והם מוצאים סמוכין לטענותיהם וסיסמאותיהם הם, גם בפירושים "המזהירים" – למסקנותיה, שבאים גם הם – לדאבוננו ולבושתנו – מאנשי-עט יהודיים, כגון מידי פסיכולוג אמריקאי-גרמני-יהודי בשם ברונט בטהיים, שפירסם את פירושו ב"ניו-ריפאבליק" הניו-יורקי מה-15 באוגוסט שנה זו. הדים לדרך פרשנות זו אפשר גם למצוא בדברי הפסיכולוג הגרמני פטר ר. הופשטר.

מאמרי ארנדט שימשו לבטלהיים הזדמנות לחזור ולהרחיב את סברותיו הכוזבות שבספרו "The Informed Heart" על היהודים ש"זחלו" לקראת המוות מידי הנאצים; על ה"דה-הומאניזאציה" של שני הצדדים, של הרוצחים והקורבנות גם יחד, ועל תוצאותיה של המלחמה הטוטאלית, שהתנהלה כביכול, פשוטה כמשמעה, גם בין יהודים לבין גרמנים. פטר הופשטר מצא לנכון, אחר שובו זה לא כבר מעבודתו באוניברסיטת שיקאגו להאמבורג, לקבוע, ש"השמדת היהודים בידי היטלר ומשרתיו לא היה רצח מבחינה משפטית, כי אם פעולה מלחמתית, הואיל והיטלר הכריז על מלחמה נגד היהודים"¹⁸. הופשטר מתבסס בכך, לדבריו, על הנאום הידוע לשמצה מ-30 בינואר 1939, בו איים היטלר, שאם...תצליח היהדות לדחוף את העולם למלחמת עולם חדשה, תביא מלחמה זו לא לנצחון הבולשביזם, הווה אומר – היהודים, אלא להשמדת גזעם.

בהתאם לסברותיהם הכוזבות של ארנדט ובטלהיים, במיוחד על אשמתם השווה, כביכול, של שני הצדדים – של הרוצחים והקורבנות ש"שיתפו פעולה" – טוען הופשטר (מבלי לצטט את מקור השראתו היהודי) שהעם הגרמני אינו מסוגל להתגבר על עברו בעולם הזה, שהוא יכול לשאת באחריותו בפני אלהים בלבד, ושלפיכך יש להפסיק את שפיטת פושעי המלחמה ולהסתפק בהכרת אשמתם ובהכרת אי-יכולתם להתגבר על עברם¹⁹. יתר על כן, ראוי להפסיק את לימוד קורות השואה בבתי-הספר הגרמניים, כי דבר זה עלול רק להזיק לנוער הגרמני²⁰.

ברור שעמדתו של הופשטר מתאימה לחלוטין לעמדתה של התנועה הניאו-נאצית, במיוחד כפי שהיא באה לביטוי על דפי ה"דויטשה סולדאטנצייטונג אונד נאציונאלה צייטונג" (העיתון הזה קיצר לאחרונה את שמו ל"נאציונאלה צייטונג", אולי כדי לרמוז ע"י כך שהוא מבטא כאילו את עמדתו של העם הגרמני בכללותו). עיתון זה, מיסודו של ותיקי הצבא ההיטלרי, נתן פרסום עצום להופשטר, הואיל והלה נאבק זה זמן רב לטיהור פושעי המלחמה הנאציים

¹⁷ Ein Briefwechsel über Hannah Arendt's Buch, "MB, Wochenzeitung des Irgun Olej Merkas Europa", No. 33, 16.VIII.1963, p.33.

¹⁸ "Die Welt", 2.IX.1963

¹⁹ "Die Zeit", 14.VI.1963

²⁰ "Die Zeit", 21.VI.1963

ולחפסקת שפיטתם תוך ההנחה, שבמלחמה כל הצדדים היו במעמד שווה, ועם פושעי המלחמה האמיתיים נמנו צ'רצ'יל ואיליה ארנבורג...

הגב' ארנדט אינה שותפה לעמדתו של הופשטטר ולא לדעותיהם של מספר סופרים (גם יהודים), שנאבקו ונאבקים נגד עקרונות נירנברג ודרשו להסתפק בקביעת אשמתו של אייכמאן ללא הטלת עונש (כגון ויקטור גולאנץ), או של אלה שסברו שביצוע העונש על אייכמאן יקל רק על אשמים אחרים להשקיט את מצפונם²¹, אולם נימוקי ביקורתה על פסק הדין במשפט אייכמאן וקביעותיה בדבר "שיתוף הפעולה" של העם היהודי עם הנאצים, שימשו ומשמשים אסמכתא רצויה לטענות הניאו-נאצים בדבר ה"עוול" שנעשה לפושעי המלחמה, לאלה שעמדו ולא לה שעתידים לעמוד לדין.

אי לכך נראה לי, שביחס לספרה של הגב' ארנדט החשוב ביותר אינו אולי כל כך ציון שגיאותיה, חוסר גישה מדעית וזלזול בעובדות, כי אם הוקעת התפקיד שממלא הספר – בין שהמחברת רוצה בכך או לאו- בידי הפושעים, אוהדיהם ומגיניהם.

²¹ ראה ג. שלום, אייכמאן, אמות, חוב' א', אוגוסט-ספטמבר 1962, עמ' 10 והשבועון "מ.ב." המצוטט לעין.